

Steeds meer teksten komen digitaal beschikbaar, en dat biedt ongekende mogelijkheden. Via die tekstbestanden kun je bijvoorbeeld ontdekken hoe oud woorden zijn en hoe vaak ze voorkomen. Maar bij zulke grote bestanden komt nog wel het een en ander kijken. Op dit moment wordt er gewerkt aan het samenstellen van een verzameling Amerikaans Nederlandse teksten.

Nicoline van der Sijs

MEERTENS INSTITUUT, AMSTERDAM

Nederlanders op de boot naar Amerika, 1947. Het Nederlands van zulke emigranten wordt verzameld in tekstbestanden.

“De minuut da we uit de skool kwamme”

Onderzoek in tekstbestanden Amerikaans Nederlands

Iedereen met een internetverbinding zoekt via Google weleens informatie over het Nederlandse taalgebruik. Antwoorden op eenvoudige vragen (‘Is het een *scala* aan of van?’) zijn gemakkelijk te vinden. Maar er zijn tal van vragen over taal die niet op deze manier kunnen worden beantwoord. Bijvoorbeeld deze: in hoeverre verschilt het taalgebruik van naar Amerika geëmigreerde Nederlanders van dat van niet-geëmigreerde Nederlanders? En hoe zijn die verschillen te verklaren? Op het Meertens Instituut proberen we al een tijdlang hier de vinger achter te krijgen.

Er zijn al eerder pogingen gedaan om de speciale kenmerken van het Amerikaanse Nederlands te beschrijven. Jo Daan en Henk Heikens van het Meertens Instituut legden in 1966 het taalgebruik van nakomelingen van Nederlandse emigranten uit de negentiende en twintigste eeuw vast, en Jaap van Marle en Caroline Smits (ook van het Meertens Instituut) deden hetzelfde in 1989.

Jo Daan voerde gesprekken met een groot aantal landverhuizers. Ze constateerde dat de ene Nederlandse Amerikaan veel meer leenwoorden uit het Engels gebruikte dan de andere. Dat geldt ook voor leenvertalingen uit het Engels (zoals *meest van die tijd* naar het Engelse *most of the time*) en van het Standaardnederlands afwijkende vormen. Uit de uitspraak van de geëmigreerden kon ze vaak opmaken uit welke regio van Nederland (het oosten, zuiden, de Randstad) hun voorouders afkomstig waren, maar ze kon hun taalgebruik niet vastpinnen op een specifiek Nederlands dialect. Zo zei een informant tegen haar: “We leerden wel Engels op skool, maar de minuut da we uit de skool kwamme, dan vlogte we naar buite en dan was ‘t alles Hollands.” “Kwamme” is Nederlands dialect, “de minuut dat” zal een letterlijke vertaling van het Engelse *the minute that* zijn, en de uitspraak ‘skool’ kan eveneens Engelse invloed zijn, maar kan ook teruggaan op een Nederlandse dialectuitspraak. Door de individuele verschillen lukte het

Daan niet tot algemene conclusies te komen over ‘het’ Amerikaanse Nederlands.

■ KALVEN EN OMEN

Van Marle en Smits ontdekten twintig jaar later weer andere dingen. Uit de schriftelijke enquêtes die zij voorlegden aan Nederlandse afstammelingen in Iowa bleek dat allerlei onregelmatige Nederlandse vormen waren verdwenen. Zo gebruikten informanten de woorden *kalven* en *omen* in plaats van *kalveren* en *ooms*. Verder kwamen Van Marle en Smits formuleringen tegen als *hij hebt*, *wij doene(n)*, *ik doet* en *zij leeden*, waarvan ze veronderstellen dat ze zijn ontstaan doordat de ondervraagden – die dagelijks Engels spraken en hoorden – de grammaticale regels en vooral de uitzonderingen van het Nederlands vergeten waren of nooit hadden geleerd. Maar een andere mogelijke verklaring is dat deze vormen teruggaan op de Nederlandse dialecten die de eerste immigranten meenamen naar de VS.

Dát het Amerikaanse Nederlands bijzondere vormen bevat, is dus bekend, maar er is nog veel onduidelijk over de oorzaak, de precieze aard en de frequentie ervan. De bevindingen van de wetenschappers zijn niet eenduidig. Hoe komt dat? Het heeft onder andere te maken met de beperkte hoeveelheden gegevens die zijn bekeken. Van een systematische en integrale beschrijving van het Amerikaanse Nederlands is nog geen sprake.

■ OP GROTE SCHAAL

De moderne techniek kan het onderzoek uit de impasse trekken. Het is tegenwoordig mogelijk om grote bestanden van teksten, zogeheten corpora, automatisch met elkaar te vergelijken en op die manier systematische verschillen in taalgebruik op het spoor te komen. Wanneer we de beschikking hebben over een omvangrijk corpus met Amerikaans Nederlands, dan kunnen we dat door de computer bijvoorbeeld laten vergelijken met een corpus Nederlands (Standaardnederlands en Nederlandse dialecten) uit dezelfde periode. Daaruit komt dan bijvoorbeeld naar voren dat de vormen *hij hebt*, *wij doene(n)* en *ik doet*, die zijn aangetroffen in het Amerikaanse Nederlands, in de negentiende eeuw in het Gelderse, Utrechtse en Zuid-Hollandse dialect heel gebruikelijk waren; als we dan weten dat veel landverhuizers juist uit die regio afkomstig waren, kunnen we concluderen dat deze vormen geen ontwikkelingen zijn van het Amerikaanse Nederlands maar teruggaan op de moedertaal van de oor-

spronkelijke emigranten. Met behulp van de computer kunnen we bovendien voor het eerst systematisch de bijzonderheden van het Amerikaanse Nederlands in kaart proberen te brengen.

Met dit doel voor ogen is een stagiare bij het Meertens Instituut begonnen met het samenstellen van een corpus Amerikaans Nederlands. Dit zal zo veel mogelijk Nederlandstalige teksten bevatten uit de hele periode dat er Nederlands is gesproken in de VS, dat wil zeggen van begin zeventiende eeuw tot heden. Dan kan namelijk worden onderzocht wanneer bepaalde afwijkende vormen voor het eerst voorkwamen en wat hun frequentie in de loop van de tijd is. De teksten moeten zo veel mogelijk het gesproken taalgebruik weerspiegelen; dat betekent dat bijvoorbeeld persoonlijke brieven heel geschikt zijn.

■ MOOIE SPREIDING

Het gelukkige toeval wil dat er relatief veel Nederlandstalig materiaal uit Amerika beschikbaar is, met een mooie spreiding door de tijd. Zo worden sinds 1974 in opdracht van de New York State Library alle zeventiende-eeuwse Nederlandse documenten betreffende de kolonie Nieuw-Nederland die in New Yorkse archieven liggen, in het Engels vertaald. Binnen dit zogeheten New Netherland Project hebben onderzoekers Charles Gehring en Janny Venema inmiddels achttien dikke delen Nederlandse documenten vertaald. Van die oorspronkelijke Nederlandse teksten – het gaat om meer dan duizend documenten! – hebben zij eerst transcripties vervaardigd,

“In behalf van my onfangen”

Een achttiende-eeuwse Nederlandstalig document uit Amerika dat beschikbaar is gesteld door Kees-Jan Waterman, is een handelsboek van Johan Jacob Roggen, dat loopt van 1751 tot 1795. Daarin staan allerlei interessante vormen waarin mogelijk sprake is van Engelse invloed. “Sackmess”, bijvoorbeeld, en “february” en “January”. Ook komt het Engelse “see” voor, in plaats van *zie*, en “in behalf van my onfangen”, waarschijnlijk een samentrekking van het Engelse *in behalf of* en het Nederlandse *ten behoeve van*.

die niet zijn gepubliceerd maar wel digitaal beschikbaar zullen komen voor onderzoek. Ook uit de achttiende eeuw bestaan er Nederlandstalige documenten (zie ook het kader hierboven).

Van de stroom Nederlandse emigranten die in de negentiende en twintigste eeuw naar de VS trokken, is eveneens materiaal beschikbaar: er zijn diverse boeken samengesteld met brieven van landverhuizers aan hun familieleden in Nederland. Helaas dateren veel brieven uit de periode van emigratie of vrij snel daarna, terwijl brieven van mensen die al langdurig in de VS wonen, of van hun nakomelingen, voor taalonderzoek veel interessanter zijn, omdat hun Nederlands meer aan ‘slijtage’ onderhevig is.

■ OPROEP

Om het materiaal aan te vullen, willen we graag uw hulp invoeren. Mocht u brieven bezitten van familieleden die minstens vijftig jaar geleden hun geluk in Amerika zijn gaan beproeven (of nakomelingen van hen), en wier taalgebruik duidelijk afwijkt van het Standaardnederlands, dan zou u ons een groot plezier doen als u dit materiaal opstuurt naar Nicoline.van.der.Sijs@meertens.knaw.nl. U hoeft het origineel van de brief niet weg te geven. We hebben genoeg aan een foto of scan van de gedateerde brief, een in Word overgetikte versie (zodat de brief digitaal doorzoekbaar is), en informatie over uw familielid: leeftijd, naam, geboorteplaats, etc.

Wie weet kunnen we over enkele jaren mede dankzij uw bijdrage een definitieve beschrijving van het Amerikaanse Nederlands presenteren. En mocht u nu al nieuwsgierig zijn naar hoe het Amerikaanse Nederlands vijftig jaar geleden klonk, dan kunt u dat horen op www.meertens.knaw.nl/soundbites. ■

Amerikaans Nederlands

Een stukje uitgeschreven geluidsband, opgenomen door Jo Daan in 1966. De informant is 85 jaar en afkomstig uit Holland, Michigan; hij is zoon van Nederlandse immigranten en geboren in de VS (D staat voor Jo Daan, M voor de informant).

D En wanneer bent u toen Engels gaan spreken?

M Well, toen wij naar school ging.

D En wanneer was dat?

M See, en eh dat was Engels. En dan moej’ en eh ja in die dagen aije aj’ zes jaar wàa’n, see, dan moes je nar school toe. En dan eh dan leerd’n wie’n beetje Engels, mar’t zoas noe, ik ik ben, zeg mar, bij-j-eh grootvader en vader en moe grootgebrácht, nae dan as wie in huis waar’n dan moesen wij weer Hollans praát’. See en toe g... en toen k’trouwde eh, mij vrouw’s volk die woonde hier naastdeur en die spraak’n, ja eh eh grandpa en gran... of ja eh Skaap, eh they always talked Dutch about, i nie zo, see en ja naturally eh dan dan spraak’n wij-j-ook Du... ook Holláns, so eh ik hè ik ja ik heb al mijn leev’n eh Holláns kunn’n praát’n, ‘cause eh... (...)

D Maar u sprak natuurlijk op uw werk Engels.

M Ja, ja.

D En wat was dat werk, wat u hier deed?

M Eh m... eh melk eh eh delivering milk, zeg mar, melk an eh nar customers in Holland; had ik voor twintig jaar eh zeg mar ja wat zè wat noem je dat in’t Hollands.